

Utenfor arbeidslivet del 2: Norge har flest uføretrygdede

Har vi havnet i trygdefella?

Lisbet Jære

Hver tiende person mottar uføretrygd i Norge. Er det slik det skal være i verdens beste land? Eller har vi havnet i en trygdespiral vi ikke kommer ut av?

Organisasjonen for økonomisk samarbeid i Europa (OECD) mener Norge har havnet i en trygdefelle. Ingen andre OECD-land har så høyt sykefravær og så mange uføretrygdede som oss. Forsker Simen Markussen ved Frischsenteret er klar på hva som skal til.

– Jeg mener sykelønna må reduseres. Det finnes mye internasjonal forskning på dette, tommelfingerregelen er at 20 prosent mindre sykelønn gir 20 prosent mindre fravær, sier økonomen som i flere år har forsket på sykefravær og arbeidslivsrelaterte spørsmål. Hans forslag om å redusere sykelønnen er i tråd med OECDs tilrådinger; redusert sykelønn kan bidra til å redusere langtidsfravær og antall uføretrygdede.

Flere uføre i jobb

Mange av de som ender opp som varig uføretrygdet, starter med en sykemelding. Har man vært sykemeldt i et år, kan man søke om uføretrygd. Er man borte fra jobben i mer enn et halvt år, er det omtrent 50 prosent sannsynlighet for at man aldri kommer tilbake til arbeidslivet, ifølge NAV. Markussen mener det er en systemsvikt når NAV erklærer 80 prosent av de som får trygd, som 100 prosent uføre.

– Det er et mye mer flytende skille mellom ytelsene i Norge enn det man skulle tro. Jeg mener at mange av de som er uføretrygdene, heller burde vært arbeidssøkere, sier Markussen.

Markussen er også kritisk til at inntektsevnen må være redusert med minst 50 prosent for at man skal få trygd.

– Det kan føre til at mer moderate helseproblemer, for eksempel lettere psykiske plager, overdrives. Det gjelder spesielt i tilfeller der helseproblemene er litt for store til at arbeidstakeren kan fortsette i vanlig arbeid med full lønn. Det er en markant opphopning på akkurat 50 prosent; her tror vi det finnes flere som kunne hatt en uføregrad på godt under dette nivået, sier han.

Grunnideen er å få en arbeidsvurdering som er reell, der det blir enklere å kombinere trygd og jobb. Ved å sørge for at de som mottar uføretrygd, er i arbeid, vil en også unngå at trygden tas med ut av landet, ifølge Markussen:

– Dersom man er 50 prosent ufør, kunne en tenke seg at NAV ga 50 prosent uføretrygd og 50 prosent arbeidsledig- hetstrygd. Men NAV vet at det er vanskelig for en person som ikke er hundre prosent arbeidsfør å få jobb, og at de skaper problemer for seg selv ved å kreve at personen er arbeidssøker. Derfor gir de heller vedkommende full uføretrygd, sier han.

– Jeg mener at mange av de som er uføretrygdene heller burde vært arbeidssøkere

Simen Markussen, forsker ved Frischsenteret

Trygd smitter

Markussen har også forsket på hvorvidt det å gå på trygd smitter. Han har undersøkt fire nettverk: personer som gikk sammen på ungdomsskolen, deres familiemedlemmer, personer i samme nabolag og innvandrere med samme opprinnelsesland innenfor et geografisk område.

– Vi kaller det smitteeffekter i vår studie, selv om vi er blitt kritisert for ordvalget. Analysen viser at når antall stønadsmottagere i et nabolag øker med én prosent, vil dette i løpet av kort tid øke trygderisikoen for resten av innbyggerne i nabolaget med om lag 0,3 prosent, forteller Markussen.

Sykefraværet i Norge doblet seg i perioden fra 1993 til 2003. Markussen undersøkte sykefravær ved store livshendelser som separasjon, graviditet og ektefelles død i tiårsperioden for å se om det har vært endringer. Han fant en økning blant alle gruppene, men særlig for gravide. Mens det i 1993 var 15,3 prosent høyere sykefravær blant gravide enn blant arbeidstakere flest, var det i 2005 økt til 24,9 prosent.

FORSKER SIMEN MARKUSSEN: tror redusert sykelønn er ett av tiltakene som kan redusere langtidsfravær.

FOTO: KJERSTI HERNÆS

– Vi tror økningen skyldes en kombinasjon av endrede holdninger hos arbeidstakere og/ eller leger rundt fravær som ikke er strengt medisinsk begrunnet. Det kan også tenkes at kravet i arbeidslivet har økt, at arbeidsgivere kun vil ha folk som fungerer hundre prosent. Vi har et høyt lønnsnivå i Norge og må vise at vi er produktive, sier Markussen.

Ifølge FNs levekårsindeks er Norge verdens beste land å bo i. Det skaper også store forventninger i befolkningen.

– Jeg tror psykologene kan spille en viktig rolle i samfunnsdebatten ved å vise at det er normalt at ikke alt er perfekt. Å ha problemer hjemme eller på jobb er en del av livet og bør normaliseres. Selv om arbeidsevnen skulle bli nedsatt, trenger man ikke forsvinne ut av arbeidslivet.

PSYKOLOG ARNSTEIN MYKLETUN:mener gradert sykemelding er veien å gå for å få folk tilbake i jobb.

FOTO: ANN-ELIN WANG

Forskeren er også en ivrig tilhenger av gradert sykemelding, et tiltak som har vist seg å være en suksess. Personer som får gradert sykemelding, anslås å ha vesentlig kortere fravær, mindre tilbakefall og høyere sannsynlighet for fortsatt sysselsetting enn ved full sykemelding.

Tre hypoteser

Arnstein Mykletun er psykolog og seniorforsker ved Avdeling for helseovervåkning og selvmordsforebygging ved Nasjonalt folkehelseinstitutt. I 2010 ledet han et regjeringsoppnevnt utvalg som ga råd om reduksjon i sykefravær. I fjor var han med og evaluerte IA-avtalen, der det kom fram at gradert sykemelding var det tiltaket som hadde bevist effekt.

KJELL UNDERLID:er kritisk til at ansvaret for å komme seg i jobb i større og større grad hviler på arbeidstakeren: – Det er arbeidslivet som må forandres, sier han.

FOTO: BJØRN ERIK LARSEN

– Dersom en oppfordrer til gradert sykemelding framfor fullt fravær, øker sannsynligheten for å være i jobb to år senere. Pasienter som blir sykemeldte og som er så heldige å ha en fastlege som er tilhenger av gradert sykemelding, kommer seg fortere tilbake i arbeid. I perioder hvor graderingsandelen går opp, har sykefraværet falt, sier Mykletun, som framhever tre hypoteser på hvorfor dette fungerer:

For det første er det helsebringende i seg selv å jobbe, spesielt er det bra for de som for eksempel har angstlidelser. For det andre er det disiplinerende; mange har en for lav terskel for å bli sykemeldt. Det som i utgangspunktet virker som behagelig på kort sikt, kan bli en felle på lang sikt, det som OECD kaller sykefraværsfellen. Den tredje hypotesen har Mykletun mest sansen for.

– Vi bør se på sykemelding som en behandling som må brukes med varsomhet etter å ha vurdert virkninger og bivirkninger

Arnstein Mykletun, seniorforsker ved Nasjonalt folkehelseinstitutt

– Det oppstår psykologiske barrierer underveis når man er sykemeldt. Du blir kanskje sykemeldt på grunn av en konkret hendelse, men i livet oppstår det stadig nye problemer, og det gjør det vanskeligere å komme tilbake i jobb.

I utgangspunktet syke

Arnstein Mykletun peker på at de fleste av oss er syke i diagnostisk forstand. I løpet av et år vil omtrent en tredjedel av den voksne befolkningen tilfredsstillende diagnosen for minst én psykisk lidelse. Derfor mener han det er uheldig å ha en holdning om at de som er syke, har det best om de er sykemeldt.

– Det virker som man i Norge tror at nivået av sykefravær gjenspeiler sykdomsbyrden i samfunnet. Vi bør se på sykemelding som en behandling som må brukes med varsomhet etter å ha vurdert virkninger og bivirkninger. Bare dersom pasienten blir mer frisk av hvile og passivitet, er sykemelding egnet som behandling, sier Mykletun.

Mykletun mener det er bekymringsfullt at de aller fleste som er langtidssykemeldt for angst og depresjon, ikke går til psykolog. Det finnes en rekke årsaker til det, alt fra mangel på psykologer til at de ikke blir videresendt fra fastlegen.

TUNGE TAK: Er man sykemeldt over lang tid, er det vanskelig for mange å komme tilbake i jobb igjen. (Illustrasjonsfoto)

Arbeidslivet må tilpasses menneskene

Kjell Underlid, professor i psykologi ved Høgskolen i Bergen, bruker gjerne den greske kjempen Prokrustes som bilde på forholdet mellom arbeidslivet og menneskene.

– Han hadde ei egen seng til besøkende. Gjestene som var for lange, kappet han beina av, mens de som var for korte, la han i strekk. Vi må slutte å tenke at det er menneskene som skal tilpasse seg et system, det må være systemet som skal tilpasse seg menneskene, sier han.

Underlid har en helt annen innfallsvinkel enn Markussen og Mykletun når det gjelder arbeid, arbeidsløshet og trygd. På 80-tallet skrev han en doktoravhandling om arbeidsløshet og psykiske konsekvenser. Han er også kjent for boken *Fattigdommens psykologi* (2005), og er en profilert forsvarer for de svakeste i samfunnet og velferdsstaten.

– Det blir ofte sagt at Norge har så mange uføretrygdede. Det er et uttrykk for at Norge har gode sosiale ordninger. Om de ikke hadde kunnet gått på uføretrygd, hadde de havnet som sosialklienter.

Kritisk til restarbeidsevnen

Underlid er kritisk til jakten på restarbeidsevnen blant uføre.

– I dagens debatt vil man flytte hele ansvaret til arbeidstakeren. Men det er arbeidslivet som må forandres. Det er høyere krav til effektivitet og produksjon enn før. Det må være plass til de som ikke kan yte 100 prosent, arbeidslivet må bli genuint inkluderende, mener Underlid.

Han mener derfor at alle bedrifter av en viss størrelse bør ha plikt til å ansette folk med helseproblemer. Han er enig i at aktivitet er mer helsebringende enn passivitet for mange typer lidelser og tilstander, men bare hvis arbeidsmarkedet er tilstrekkelig raust.

– Vi må heller ikke glemme at det i FNs menneskerettighetserklæring artikkel 23 står at enhver har rett til arbeid og beskyttelse mot arbeidsløshet.

Underlid mener psykologenes viktigste rolle knyttet til arbeidslivsfeltet er å engasjere seg i debatten mot umenneskelige utviklingstendenser i samfunnet.

– Psykologer må sette fokus på arbeidsledighetens psykososiale konsekvenser slik at andre får øynene opp for alvor. Den stjeler fra menneskers framtidsperspektiv, den virker destrukturerende på livet. Psykologer må engasjere seg for å skape et humant arbeidsliv som er genuint inkluderende, mener Underlid.

UTENFOR ARBEIDSLIVET

I to utgaver av Psykologtidsskriftet rydder vi plass til et dypdykk i arbeidsledighetens årsaker, konsekvenser – og mulige løsninger. For å få et bredest mulig bilde av tematikken har vi snakket med fagpersoner og berørte i England, Spania og Norge. Forholdene i landene er ulike, og reportasjene er ulike. Men til felles har de at de handler om mennesker som ikke er del av den produktive sektoren. De er en utgiftspost på budsjettet og betraktes av mange som en belastning på samfunnet. De står utenfor arbeidslivet.

- Utenfor arbeidslivet del 1: Europa i krise
- Utenfor arbeidslivet del 2: Norge har flest uføretrygdete

FAKTA SYKEMELDTE I NORGE

- I overkant av 800 000 mennesker har minst en sykemelding i løpet av ett år
- I 2012 brukte 43 000 personer opp sine sykepengerettigheter. Da hadde de vært sykemeldt i ett år

- Svært få av disse går tilbake i jobb. De aller fleste, nærmere 80 prosent, mottar annen støtte fra NAV seks måneder etter at de sluttet å motta sykepenger